

Шевчук О.А.,

к.б.н., доцент

Ткачук О.А.,

к.б.н., доцент

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ЛІКАРСЬКИМИ РОСЛИНАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИК З БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Навчально-польова практика з біологічних дисциплін є етапом, на якому відбувається осмислення, конкретизація, перенесення в природу знань про рослинний світ, одержаних студентами в ході аудиторного навчального процесу [1, 2, 6]

Практика з біологічних дисциплін у ВДПУ ім. М. Коцюбинського передбачена навчальними планами природничо-географічного факультету для студентів освітнього ступеня «бакалавр» із біологічних спеціальностей. Метою та завданнями практики є закріплення знань з анатомії та морфології рослин, ознайомлення з морфологічними особливостями рослин, засвоєння навичок самостійної роботи гербаризації, ознайомлення з рідкісними [3, 8, 9], отруйними [7], лікарськими [4, 5], кормовими і харчовими видами рослин України та Вінниччини [10].

Експерсії плануються таким чином, щоб студенти мали змогу вивчити флористичний склад по маршруту експерсії та згодом подати геоботанічну характеристику конкретного рослинного угруповання. Водночас звертається увага на корисні властивості окремих видів та характер їх використання в народному господарстві. При проведенні польових практик студенти користуються визначником (Доброчаєва, Котов, Прокудин, 1987), збирають та гербаризують рослини згідно загальноприйнятих методик (Морозюк, Чорний, Кустовська, 2004; Чопик, М'якушко, Соломаха, 1999). Під час проведення тематичних експерсій особлива увага приділяється лікарським рослинам, які зростають на території Вінниччини та мають застосування в традиційній та народній медицині.

Лікарські рослини розглядаються приурочено до певних фітоценозів характерних для регіону. Так, при проведенні експерсії у ранньовесняний ліс відзначаються лікарські рослини трав'янистого ярусу: *Primula veris* з родини *Primulaceae*, *Ficaria verna*, *Anemone ranunculoides* та *A. sylvestris* з родини *Ranunculaceae*, *Pulmonaria obscura* з родини *Boraginaceae*, *Asarum europeum* з родини *Aristolochiaceae*, *Viola odorata* з родини *Violaceae*), *Galega lutea* з родини *Liliaceae*.

Невеликими масивами представлені лісові фітоценози у Вінницькій області. Серед рослин дерев'янистого ярусу та підліску в даних фітоценозах Вінниччини медичне значення мають наступні види рослин: *Quercus robur* з родини *Fagaceae*, *Betula verucosa* з родини *Betulaceae*, *Pinus silvestris* з родини *Pinaceae*, *Tilia cordata* з родини *Tiliaceae*, *Grataegus sanguinea*, *Rosa canina*, *Sorbus aucuparia* з родини *Rosaceae*, *Viburnum opulus*, *Sambucus nigra* S.

racemosa з родини *Caprifoliaceae*, *Rhamnus cathartica* з родини *Rhamnaceae*. Серед рослин трав'янистого ярусу поширені наступні види лікарських рослин: *Stachys sylvatica*, *Lamium album*, *Clechoma hederaceae* з родини *Lamiaceae*, *Urtica dioica* та *U. urens* з родини *Urticaceae*, *Chelidonium majus* з родини *Papaveraceae*, *Polygonatum odoratum* та *Convallaria majalis* з родини *Convallariaceae*, *Arectium lappa* з родини *Asteraceae*, *Allium ursinum* з родини *Alliaceae*, *Vinca minor* з родини *Apocynaceae*, *Dryopteris filix-mas* з родини *Aspidiaceae*, *Potentilla erecta*, *Fragaria vesca*, *Geum urbanum* з родини *Rosaceae*, *Viola tricolor* та *V. odorata* з родини *Violaceae*, *Paris quadrifolia* з родини *Liliaceae*, *Allaria petiolata* з родини *Brassicaceae*, *Impatiens parviflora* з родини *Balsaminaceae*, *Geranium sanguineum* з родини *Geraniaceae*.

Лучна рослинність на території середньої течії Південного Бугу поширена невеликими масивами і займає 11,7% її загальної площі. У даному фітоценозі поширені лікарські рослини на заплавах луках такі як: *Verbascum flomoides*, *Veronica officinalis*, *Linaria vulgaris* з *Scrofulariaceae*, *Taraxacum officinalis*, *Tanacetum vulgare*, *Achillea sabmillefolium*, *Senecio platyphyllus*, *Helichrysum arenarium*, *Artemisia absintium* та *A. vulgaris*, *Cicchorium intybus* з родини *Asteraceae*, *Rumex confertus*, *Polygonum aviculare* з родини *Polygonaceae*, *Plantago majos* з родини *Plantaginaceae*, *Ranunculus acris* з родини *Ranunculaceae*, *Althaea officinalis* з родини *Malvaceae*, *Potentilla erecta* з родини *Rosaceae*, *Melilotus officinalis*, *Trifolium pratense* з родини *Fabaceae*, *Equisetum arvense* з родини *Equisetaceae*, *Carum carvi*, *Archangelica officinalis* з родини *Apiaceae*, *Inula helenium* з родини *Asteraceae*, *Solanum dulcamara* з родини *Solanaceae*. На схилових луках зустрічаються наступні лікарські рослини: *Helichrysum arenarium*, *Cnicus benedictus* з родини *Asteraceae*, *Hypericum perforatum* з родини *Clusiaceae*, *Sedum acre* з родини *Crassulaceae*, *Thymus serpyllum*, *Origanum vulgare*, *Prunella vulgaris* з родини *Lamiaceae*, *Verbascum thapsiforme* з родини *Scrofulariaceae*, *Urtica dioica* з родини *Urticaceae*, *Capsella bursa pastoris* з родини *Brassicaceae*, *Echium vulgare* з родини *Boraginaceae*, *Agrimonia eupatoria* з родини *Rosaceae*.

Серед прибережної рослинності зустрічаються наступні види лікарських рослин: *Polygonum hydropiper* та *P. persicaria* з родини *Polygonaceae*, *Bidens tripartites* з родини *Asteraceae*, *Acorus calamus* з родини *Araceae*, *Lythrum salicaria* з родини *Lythraceae*, *Juncus effuses* з родини *Juncaceae*. У водоймах Вінниччини зустрічаються такі лікарські рослини, як *Nuphar lutea* з родини *Nymphaeaceae*, *Hydrocharis morsus-ranae* з родини *Hydrocharitaceae* та *Lemna minor* з родини *Lemnaceae*.

Акцентується увага і на лікарських властивостях трав'янистих рослин сільськогосподарських угідь: *Fagopyrum sagittatum* з родини *Polygonaceae*, *Allium cepa* та *A. sativum* з родини *Liliaceae*, *Secale cereale*, *Avena sativa*, *Hordeum vulgare*, *Zea mays* з родини *Poaceae*, *Phaseolus vulgaris*, *Pisum sativum*) з родини *Fabaceae*, *Linum usitatissimum* з родини *Linaceae*, *Brassica oleracea*, *Raphanus sativus* з родини *Brassicaceae*, *Cucurbite pepo* з родини *Cucurbiteceae*, *Daucus sativus*, *Petroselinum sativum* з родини *Apiaceae*, *Helianthus annuus* з родини *Asteraceae*. Серед бур'янів, які зростають на посівах

сілськогосподарських культур, зустрічаються наступні види лікарських рослин: *Consolida regalis* з родини *Ranunculaceae*, *Centaurea cyanus*, *Chamomilla recutita* з родини *Asteraceae*, *Elytrigia repens* з родини *Poaceae*, *Papaver rhoeas* з родини *Papaveraceae*, *Convolvulus arvensis* з родини *Convolvulaceae*, *Thlaspi arvense* з родини *Brassicaceae*. Серед бур'янів, що зростають на смітниках, обабіч шляхів зустрічаються *Datura stramonium*, *Hyoscyamus niger* з родини *Solonaceae*, *Artemisia absinthium* та *A. cina*, *Senecio vulgaris* з родини *Asteraceae*, *Capsella bursa pastoris*, *Berteroa incana*, *Descurainia sophia* з родини *Brassicaceae*, *Conium maculatum* з родини *Apiaceae*, *Melilotus alba* та *M. officinalis* з родини *Fabaceae*, *Linaria vulgaris* з родини *Scrophulariaceae*.

Серед рослин паркової зони застосування в традиційній та народній медицині має лікарська сировина *Aesculus hippocastanum* з родини *Hippocastanaceae*, *Juglans regia* з родини *Juglanaceae*, *Robinia pseudoacacia* з родини *Fabaceae*, *Fraxinus excelsior* з родини *Oleaceae* та ін.

Отже, під час проведення тематичних екскурсій навчальної практики з біологічних дисциплін для студентів природничо-географічного факультету ВДПУ проводиться ознайомлення з видами лікарських рослин, що характерні для типових рослинних угруповань Вінниччини. Звертається увага на рідкісні та зникаючі рослини регіону та робиться акцент на природоохоронних заходах.

Література

1. Білявська Л. О. Структурні компоненти професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін / Л. О. Білявська // Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. – Вінниця, 2010. – Вип. 33. – С. 181-185.
2. Білявська Л. О. Принципи організації фахової практики майбутніх вчителів природничих дисциплін / Л. О. Білявська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. – Умань : УДПУ ім. П. Тичини, 2011. – Вип. 38. – С. 17-25.
3. Криклива С. Д. Фітосоціологічні особливості Вінницької області / С. Д. Криклива, О. А. Шевчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2008. – Вип. 15. – С. 48-53.
4. Криклива С. Д. Вивчення лікарських рослин при проведенні навчально-польової практики з ботаніки / С. Д. Криклива, О. А. Шевчук, Т. О. Болоховська, Л. А. Клімас // Вісник Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова. – Вінниця, 2007. – 11(2). – С. 718-722.
5. Криклива С. Д. Видовий склад лікарських рослин лучного фітоценозу Немирівського Побужжя / С.Д. Криклива, О. А. Шевчук, Л. А. Клімас, Л. А. Голунова // Вісник Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова. – Вінниця, 2015. – 2 (Т. 19). – С. 328-330.
6. Нікітченко Л. О. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі фахової практики : монографія / Л. О. Нікітченко, Н. В. Левчук. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 296 с.
7. Ткачук О.О. Вивчення отруйних рослин під час проходження польової практики з ботаніки / О.О. Ткачук // Biomedical and biosocial anthropology. – 2015, №25. – С. 169-172.
8. Шевчук О.А. Рідкісні та зникаючі види лікарських рослин Вінниччини / О.А. Шевчук, О.О. Кришталь // Матеріали за ІХ Міжнародна научна практична конференція

- «Образованието и науката на XXI век - 2013» (17-25 октомври, 2013). – Том 12. – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД. – 2013. – С. 17-19.
9. Шевчук О.А. Флористична характеристика заплавних лук регіонального ландшафтного парку місцевого значення «Немирівське Побужжя» поблизу с. Гвоздів / О.А. Шевчук, Л.А. Голунова, О.О. Ткачук, С.Д. Криклива // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Географія. – Випуск 29, № 3-4. – Вінниця, 2017. – С. 32-37.
 10. Шевчук О.А. Флористична характеристика заплав малих річок Східного Поділля / О. А. Шевчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2009. – Вип. 17. – С. 45-49